

Schimbarea socială în colectivitățile rurale și efectele ei asupra mentalităților (o analiză de sociologie regională)

Carmen Bulzan

Universitatea Ecologică, București

Viața satului după 1989 s-a schimbat. Supus unor procese ce i-au fost străine (colectivizarea, urbanizarea, re-formarea), s-a încercat mereu, prin măsuri legislative, administrative și politice, o întoarcere spre altceva, o desființare a ceea ce a fost și cu îndârjire dorește să fie. Condițiile se schimbă mereu, mereu... O altă ordine se infiltrează subtil, pervers într-o lume care mai păstrează urmele autenticului, nealteratului. Țăranul român, pendulând între a fi proprietar (singur), dar și (împreună) cu ceilalți, cu comunitatea din care face parte, își schimbă încet, încet, obiceiurile: de producție, de consum, de viață, transformându-se poate doar în aparență, nu și în esență. El rămâne ancorat în mentalul colectiv al tradițiilor și obiceiurilor sale, la care nu renunță decât conjunctural. O altă lume a valorilor i se relevă la care nu poate adera decât formal. Lumea satului închide astăzi două lumi. A aparențelor și a esențelor. Un glissando al lumii „moștenite” spre cea „reală”, în care a fost aruncat fără voia sa și din care nu se știe încă ce se va naște. Între speranță și legare, între dorință și neacceptare, între credință și mântuire, între vis și realitate, iată lumea satului mehedintean post-decembrist.

„Spiritul cel mai inventiv nu va putea să fie niciodată mai fecund în invenție decât diversitatea realului și tocmai din această cauză școala românească de sociologie își concentrează toate eforturile teoretice și toată puterea sa de sistematizare nu spre o seacă erudiție livrescă, ci pentru o luptă continuă cu faptele reale.” (Dimitrie Gusti)

Context

În urma unei analize sociologice în câteva sate din județul Mehedinți, întreprinsă de-a lungul a 10 ani împreună cu studenții de la Facultatea de Filosofie-Sociologie a Universității din Craiova și cu studenții de la Colegiul de institutori al aceleiași universități, am putut surprinde, prin observație,

mărturii ale persoanelor vârstnice, biografii sociale, climatul social din unele colectivități rurale din județul Mehedinți (localități din zonele de munte, deal și câmpie). Prezentul studiu face parte dintr-o cercetare mai amplă care a inclus și monografiile unor așezări rurale din această zonă. În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm doar câteva aspecte legate de condițiile

și factorii schimbării în mediul rural și influențele acțiunii lor asupra mentalului colectiv rural. În acest studiu ne-a interesat să aflăm :

1. care sunt cauzele și factorii generatori de schimbare : atitudinea țaranului român față de pământ și munca la câmp și în gospodărie ; schimbările în obiceiurile de producție și consum ; universul valorilor – ieri și azi ;

2. ce rol au „elitele rurale” în viața colectivității : instituțiile puterii și rolul reprezentanților lor în viața satului ; personalitățile culturale ale satului și rolul lor în viața colectivității ;

3. cum se produce schimbarea mentalităților : feluri de a gândi și modalități de acțiune ; tipologii ale mentalului colectiv rural.

A explica natura cauzelor care generează schimbarea obiceiurilor de producție și consum, implicit a mentalităților, nu este un lucru ușor. Explicația trebuie dată pornind de la anumite corelații (adesea de causalitate) în care ceva determină altceva sau, altfel spus, înregistrarea unor modificări

în feluri de a face legate de existența materială și spirituală. Schimbarea acestor feluri de a face se produce voit – atunci când ideea a încolțit în mintea omului și e conștient că e mai bine (vede partea bună a lucrurilor – sau fortuit – când nu e convins, dar trebuie să-și schimbe felul de a fi. Reacționează fără voie. Rămâne același, deși aparent e altul. În această dorită schimbare, este un joc al aparențelor și esențelor, al faptelor observabile și al celor ascunse. Schimbarea intră în contradicție cu identitatea fiecăruia. Prin devenire, se schimbă logica existențială. Țăranul nu mai e cel care a fost, nici satul așa cum se prezintă el astăzi. Devenirea e ceea ce rezultă ca urmare a schimbării. E efectul raportat la efectul anterior. Schimbarea este efectul generat de o cauză. Problemele care se pun din punct de vedere sociologic sunt prezentate mai jos.

Dintre cauzele care au schimbat viața individuală a țaranului român și a satului în care trăiește, după decembrie 1989 (prezentate în tabelul 1), menționăm următoarele :

Tabelul 1. Factori ce determină schimbările de la sate, după 1989

Cauze/factori favorizanți	Efecte/modificări produse
<i>Factor social-politic</i> Schimbarea regimului	– modificări în reprezentarea instituțiilor statului : trecerea de la teamă la curaj pentru a cere drepturile într-o manieră chiar violentă – modificări în reprezentarea timpului – nostalgii după trecut, neîncredere în prezent și imposibilitatea anticipării viitorului
<i>Factorul legislativ</i> Retrocedarea pământurilor	– schimbarea felului de a munci din cauza : inexistenței uneltelor și mașinilor necesare, a îmbătrânirii, deci a neputinței fizice de a lucra ; a costurilor mari de cultivare a suprafețelor pentru materialul săditor prestării lucrărilor și alte mașini, închiriate – deteriorarea relațiilor interumane, chiar în familie ; înstrăinarea față de orice persoană străină ce-i calcă pragul, resimțită și în prudența cu care își apără avutul (aparitia în fiecare gospodărie a unui câine ce apără de dușmani, hoți ; teama de a nu pierde ceea ce are il face să fie precaut cu persoanele necunoscute
<i>Factorul demografic</i> Îmbătrânirea populației	– slăbul interes pentru a continua o tradiție – artizanat, meserii tradiționale ; copiii au plecat la oraș ; nu au timp sau nu știu să facă

Cauze/factori favorizanți	Efecte/modificări produse
<i>Factorul economic</i> Oferta de produse industriale pe piața rurală și neorganizată a orașului	<ul style="list-style-type: none"> – renunțarea la producerea în gospodărie a anumitor produse : pâine, băuturi, bulion, murături, magiun, săpun – dezinteres în cultivarea : tutunului, viței-de-vie, plantațiilor de pomi fructiferi pentru producerea țuicii – schimbarea condițiilor de locuit prin diversificarea materialelor de construcții, a dotărilor din gospodărie – renunțarea la spălătul manual, la râu, la gătitul la foc cu lemne, la coacerea pâinii în țestul de pământ etc. – dificultăți în a-și mai vinde produsele, intrând în concurență cu cele importate – descurajarea producătorului de a mai aduce la piața din urban (ambalarea) produsele care ridică costul, deci prețul produsului și-l fac necompetitiv
<i>Factorul cultural</i> Impactul mass-media în viața satului	<ul style="list-style-type: none"> – diminuarea manifestărilor din cultura populară prin invadarea culturii audiovizualului – dezinteres din partea instituțiilor culturale județene în gestionarea spectacolelor și valorificarea tradițiilor folclorice autentice – slaba gestionare și gospodărire a bazei culturale existente

Rezultatele observațiilor (vezi fișele de observație din anexe) și ale discuțiilor cu oamenii satului au pus în evidență o serie de fenomene, sintetizate în continuare.

Atitudinea țaranului român față de pământ și munca la câmp și în gospodărie

Problemele satului românesc nu sunt numai cele ale agriculturii, așa cum este mediatizat. Schimbările în structura formei de proprietate au generat modificări în structura socială a comunității rurale, ce ar putea fi sesizate în următoarele : cine are pământ nu are bani să îl lucreze ; s-a produs o ruptură între țaran și tractor, adică fac agricultură nu doar cei ce se pricep, adică cei pentru care această activitate a fost de bază, ci și alții ; navetiștii – cei ce locuiesc la oraș, desfășoară o altă activitate, iar de agricultură se ocupă într-un timp parțial de muncă (de obicei, la sfârșit de săptămână) ; șomerii din activități neagricole sau alte categorii de persoane care s-au mutat la sat

din cauza imposibilității vieții la oraș, în condițiile absenței unui venit sigur.

Diferențierile nu pot fi puse în valoare decât printr-o cunoaștere tipologică. Problemele sociale generate de noile schimbări în viața satului românesc necesită a fi cunoscute, iar cunoașterea sociologică va putea să răspundă unor întrebări de tipul : „Cum acționează capitalul uman în agricultură și care e structura acestuia ?”, „Cine vrea să vândă pământul și cine nu ?”, „Cine vrea să cumpere pământul și în ce scop ?”.

Vom putea cunoaște și identifica : resursele umane care se adaugă populației deja ocupate în agricultură ; dimensiunile subiective ale pământului, exprimate în percepții asupra acțiunii de împroprietărire, cei ce au încredere/neîncredere, manifestă optimism/pesimism în evoluția agriculturii și perspectivele satului românesc ; dimensiunile succesului și ale orientării antreprenoriale în agricultură și viața satului.

Schimbările în obiceiurile de producție și consum pot fi grupate în câteva categorii :

a) slaba productivitate a muncii, scăderea producției de cereale, animale, legume, fructe au determinat renunțarea la unele practici gospodărești. Cultura mare (cereale), în absența mijloacelor de muncă mecanizate, rămâne o utopie. Munca s-a redus la lucrul pământului de lângă casă, în gospodărie și parțial la câmp. De aici posibilități reduse de a mai produce în gospodărie bunurile necesare traiului (pâine, bulion, vin, țuică, săpun, murături etc.). Munca se desfășoară mai mult individual decât în echipă. S-a renunțat la clacă și la alte forme de lucru împreună ;

b) creșterea ofertei de produse industriale care au invadat satul a determinat renunțarea la vechile obiceiuri de producție în gospodărie. Femeile au renunțat la cocerea pâinii în gospodărie, la prepararea unor produse pentru consumul de iarnă, iar sub efectul „modei” și al comodității, al neștiinței, au renunțat chiar la țesutul pânzei, borangicului, toarcerea lânii necesare confecționării hainelor de zi cu zi sau a celor pentru sărbătoare. Nici la hora satului, în zi de sărbătoare, nu se mai poartă straiele tradiționale. Produsele de uz gospodăresc, de menaj au generat renunțarea la anumite practici în gospodărie. Însăși viața personală s-a modificat prin apariția în viața satului a televizorului, a radioului, a telefonului încă mult înainte de 1989, ce au schimbat modul de a privi lumea satului și a orașului, de a înțelege rostul omului în colectivitatea din care face parte ;

c) îmbătrânirea populației satului este o altă cauză ce explică renunțarea la o serie de tradiții. Generațiile anilor '20-'30 sunt acum prea în vârstă pentru a se mai îndeletnici cu artizanatul, cu ceramica, cu facerea opincilor, a materialelor de construcții din pământ, lemn etc. Generația colectivizării a fost obișnuită cu alte elemente : lucrul în echipă, egalitarismul, ajutorul. Este foarte greu acum să-și dorească altceva după ce 50 de ani a trăit într-o altă lume. Generația

a treia, cea care mai există la țară, rămasă fie din imposibilitatea de a urma o școală la oraș, fie din nevoia de a-și ajuta părinții, bunicii în gospodărie, este generația care, poate, a pendulat între sat și oraș în procesul de industrializare, căpătând un dublu statut : de muncitor și de agricultor sezonier sau de sâmbăta. Nu se mai regăsește aproape nimic din ceea ce bunicii lor știu să facă. Nu știu, dar nici nu vor o întoarcere la acel trecut al muncii manuale care a fost întotdeauna, sub aspectul veniturilor, insuficient pentru a satisface niște nevoi actuale, în continuă creștere și diversificare.

Universul valorilor – ieri și azi

Solidaritatea în muncă, la greu, la nevoie era o trăsătură a comunității. Ea năștea coeziunea satului. Spiritul de întraajutorare, de compasiune, milă moare în lupta pentru supraviețuire, de întrecere chiar cu membrii familiei prin dezbinarea creată de nedreptatea cu care au fost împărțite pământurile, din neputința fizică și materială de a-l lucra, din necompetitivitatea produselor pe piață, din ce în ce mai dominată de produsele importate. Concurența e dură și nu mai fac față. Impozitele, taxele de tot felul, noile exigențe comerciale impuse (de exemplu, de a nu mai cultiva viță-de-vie din soiuri neproducătoare decât cu altoi, de a nu mai produce țuică în gospodărie decât cu fel de fel de avize, de a nu mai comercializa produsele agricole decât ambalate etc.) fac imposibilă viața economică gospodărească, producătoare de prosperitate a gospodăriei, dar și aducătoare de venituri.

Coexistența celor trei generații în familie, dacă nu a reușit transmiterea unor obiceiuri de producție în gospodărie, cel puțin a avut importanța ei în educația copiilor. Satul și lumea valorilor sale s-a regăsit în comportamentul moral și formele de manifestare ale țăranului rămas la țară,

regăsit parțial și în cel plecat la oraș. Acest comportament, sesizabil pentru oricine, a însemnat : modestie, cumpătate, bun-simț, respect, teamă de a nu greși și a nu deranja. Atitudinile și felurile de a fi ale copiilor, elevi la oraș proveniți din mediul rural, se diferențiază de comportamentul elevilor proveniți din mediul urban. O mare dragoste de carte, de a învăța, poate și pentru a nu se mai întoarce la țară, adesea acest spațiu fiind unul al sărăciei și neputinței, al inexistenței șanselor de angajare într-o muncă remunerată constant, a unui confort pe care viața la bloc l-a oferit. Cartea, școala au însemnat pentru mulți salvarea, scăparea de starea de greutate materială, financiară în care a trăit mereu țăranul român. O lecție de viață învățată din experiența părinților și a bunicilor care au trudit o viață, dar care nu au avut mare lucru, față de cei de la oraș, ce au avut măcar acel venit sigur lunar. Lucrurile însă s-au schimbat. Siguranța serviciului a rămas o amintire, confortul de la oraș din viața la bloc a putut fi realizat și la sat, mirajul orașului s-a dovedit amăgitor în lipsa unor valori în care binele, dreptatea, justiția, egalitatea erau încălcate adesea. Este posibilă întoarcerea? Este necesară, este vitală, este posibilă. Atât pentru cel venit acum zeci de ani la oraș, care mai are la țară ceva (casă, gospodărie) sau pe cineva, cât și pentru colectivitatea ce s-a schimbat, dar nu cum ar fi dorit. O schimbare impusă, dar nu consimțită.

Rolul „elitelor rurale” în viața colectivității

Problema modelului „gospodarul satului”, care s-a format într-o perioadă de timp, pare a fi abandonată, pentru că cine are bani făcuți „peste noapte” nu poate fi un model de urmat. Deși criteriul averii rămâne important în aprecierea unei stratificări sociale la nivelul satului, acesta nu este

aprobat în totalitate – aceste forme de înavuțire pe căi ilicite sunt dezaprobat, stârnesc invidie, dar nu o invidie care să îndemne la imitație. Este vorba aici despre o păstrare a spiritului curat, un refuz al alterării, o atitudine de respingere a nonvalorii. Din această perspectivă, asistăm la o menținere a credinței în valorile satului care izvorăsc din convingerea că „mai bine sărac și cinstit decât bogat și să nu poți dormi noaptea”. Sărăcia este asociată cinstei. Omul care fură este bogat, iar a fura e interzis de Biserică, fiind considerat un păcat. Omul își păstrează credința și nu găsește alte căi de înavuțire.

„Elitele satului” sunt întotdeauna cei care „au fost” personalități culturale ce s-au ridicat de la țară, nu și-au uitat satul, au făcut ceva pentru el. Acum, cei care reprezintă satul în instituții, (primării, dispensar, școală, chiar și Biserică ș.a.) nu sunt priviți cu același respect pentru ceea ce fac ca în trecut. De unde vine această lipsă de respect? Percepția socială a oamenilor cu privire la personalitățile satului, considerați fiii intelectuali ai satelor, este negativă. Ei nu sunt percepuți ca fiind de-ai lor și acest lucru are mai multe explicații :

- nu locuiesc în sat/comună, sunt navețiști (profesorii, medicul, preotul, primarul etc.) ;
- nu-și desfășoară activitatea așa cum ar dori (în interesul cetățeanului, adică la orice oră din zi sau noapte) ;
- neconcordanța între vorbe și fapte, între așteptările țăranilor de la cei aleși și ceea ce fac după alegeri, slaba calitate a acțiunii lor în comunitate.

Problema bătrânilor satului nu se rezolvă doar material, ci și social. Pensiile mici de la CAP, neputința de a lucra pământul, problemele de sănătate îi determină să regrete timpurile trecute, asociate cu starea de putere de muncă, sănătate. La acestea se adaugă mult mediatizata idee că bătrânii sunt o „problemă”, că sunt mai mulți pensionari

decât cei care lucrează, că sunt o povară pentru societate. Bătrânii satului erau prețuiți înainte. Ei erau înțelepciunea satului, care era consultată în toate problemele importante. În societatea cunoașterii, ce a atins și viața satului, se consideră a fi înțelept cel care are carte multă, care a făcut școala la oraș, adesea fiind măsurată „prin numărul de ani de școală”. Întotdeauna cei care vin din afară – cei ce lucrează în alte tipuri de activități (comerciale, de control, administrative, cei care realizează recensământul, sondaje de opinie, studiază satul în diverse forme, provin din mass-media etc.) – sunt considerați „învățații” – adică au o autoritate recunoscută, dar trecătoare, ca și existența lor pentru viața satului.

Schimbarea mentalităților – scop sau mijloc pentru devenirea satului ?

Din observațiile de teren, din conviețuirea în colectivități rurale, din discuțiile cu țărani din unele sate din județul Mehedinți (Izvoarele, Fântânele, Livezile, Izverna, Noaptea ș.a.) am constatat netemeinicia așteptărilor de schimbare a mentalităților ca efect al schimbărilor de sistem social-politic. Legătura nu e cauzală sau nu numai cauzală. Mentalitățile nu se pot schimba automat. E nevoie de timp, se spune, timpul fiind condiția schimbării. Fals ! Căci, dacă ar fi așa, țăranul român a tot avut timp să se schimbe, dar nu a făcut-o. El a rămas în încremenirea tradițiilor sale, a obiceiurilor de viață și nu a devenit mai bun sau mai rău pentru că vremurile s-au tot schimbat. El este așa dintotdeauna. A se fi schimbat ar fi însemnat să-și nege identitatea, să fie altul. Și cine ar putea renunța la a mai fi el însuși ?

Feluri de a gândi și modalități de a acționa

Care sunt cauzele ce generează schimbarea mentalităților ? Dacă este un proces natural, schimbarea rezultă din procese legitime ?

Unele acte juridice emise după 1989 au avut un caracter reparatoriu, de justiție socială. Retrocedarea pământurilor a fost unul dintre acestea. Ceea ce a fost luat cu forța într-o altă vreme este acum restituit. Nu insistăm asupra dificultăților care au generat tensiuni la nivelul familiilor, al colectivității rurale, asupra nedreptăților făcute cu sau fără voie, ci analizăm cum acest drept de proprietate a schimbat obiceiurile de producție și consum în gospodărie și a condus la o altă mentalitate a românului – cea de proprietar.

Ce sens au avut procesele declanșate de cauzele respective ?

Înțelegem aici prin *cauză* un fapt juridic (de exemplu, legea privind retrocedarea terenurilor agricole), un proces (ca, de exemplu, invadarea ruralului cu produse industriale din țară și export printr-o ofertă mare în volum și diversitate) sau o relație (interdependența crescândă de atributele urbanității – confortul, lucrul la oraș, activități comerciale, altele decât cele realizate până la acel moment).

Cum se împacă principiile economiei de piață cu valorile democrației în mentalitatea omului de la țară ?

Deși fiindă contradictorie în așteptări, țăranul român are un simț al logicii atunci când trebuie să facă altceva decât știe. A lucra singur când o viață a făcut-o împreună cu ceilalți, a fi la fel de generos când vede că tot cel care are nu dă, a fi la fel cu ceilalți când își dă seama de diferențe – toate acestea devin greu de acceptat. Această logică a contradictoriului, în care trebuie să accepte ceva când interiorul ființei sale îi spune altceva, se manifestă și în decalajul dintre ceea ce a sperat și ceea ce realitatea îi oferă acum :

– să fie în competiție, să se întrecă chiar cu ai săi când a știut o viață să fie împreună la muncă și la bine ;

– să acționeze singur, să aibă inițiativă, când mereu i se spunea ce să facă ;

– să i se dea, iar acum să dea pentru a obține ceva ;

– să fie înțelegător și tolerant când vede că în jurul lui alții comit nedreptăți, încalcă legile și le e bine.

Nu mai știe în ce să creadă. A fi cinstit era o valoare în sistemul axiologic rural. Dar cinstea e asociată cu sărăcia. „Sărac, dar cinstit ! ” Rău, dar bine ! Cum e cu puțință ? Realitatea a demonstrat că cel care a muncit cinstit nu a făcut avere, iar cel ce a înșelat, a ocolit legea. E drept ? Justiția socială este răsturnată. Însăși lumea morală a satului este răsturnată. Au fost suficiente câteva cazuri pentru a demonstra fragilitatea credințelor. Debusolarea, lipsa de încredere în ceea ce se întâmplă, gândul că se poate întâmpla orice îl sperie. Să ajungi să nu te mai miri de nimic este deja foarte grav. Lumea de la televizor îi aduce în casă o realitate care îl sperie. Copii care îșiucid părinții, oameni ce fură, îi înșală pe alții, păcălesc, „se descurcă” și nu pățesc nimic, dimpotrivă, apar în topurile milionarilor în dolari – este deja o lume de neînțeles.

Înseși proverbele, zicătorile vorbesc de o înțelepciune profund contradictorie :

„Ai carte, ai parte ! ” Cine știe, e școlit va avea întotdeauna parte de bine, avere, prestigiu etc.

„Cine știe multe moare repede ! ” Și cine nu vrea să trăiască mult ? Atunci mai bine să fii ignorant, să nu știi prea multe ?

„Ferițiți cei săraci, cu duhul, căci a lor va fi împărăția cerurilor ! ”, le predică în biserică popa. Dar e de dat raiul de pe Pământ pe iluzia oferită de cer ?

Din analiza dorințelor lui reiese firea contradictorie, oscilantă a țăranelor române : „Nici în car, nici în căruță”. Care sunt dorințele țăranelor române astăzi ?

– Să fie proprietar, dar să aibă și de unde „completa” (de unde nostalgia după alte vremuri...).

– Să trăiască mai bine (să se schimbe ceva), dar fără un efort în plus („dar să nu se schimbe nimic”).

– Să aibă copii la oraș, cu carte, dar și acasă, pentru a fi ajutat la nevoie,

– Să fie stăpân, singur, dar să se și întovărășească (la nevoie).

Pendularea între feluri de a fi contradictorii i-a fost anulată de faptele introduse din afara lumii lui, care nu l-au pus nici măcar în situația de a alege (cum ar fi fost firesc într-o democrație autentică !). Această răsturnare de sistem social l-a pus pe țăranelor român în fața unor realități la care încearcă să se raporteze, fără să înțeleagă prea mult.

Devenirea socială, înțelegă ca trecere de la un fel de a fi al societății la un altul (Vulcănescu, 1932), se produce când mentalitățile se schimbă, ca urmare a înțelegerii necesității schimbării. La noi nu s-a întâmplat așa. Vrem sau nu să credem, dar tot cu forța se încearcă schimbarea acestor mentalități. O forță a condițiilor noi, străine satului, care vin să impună o altă ordine : a competiției, banului, supraviețuirii, renunțării la trecut, a acceptării noului sub toate formele, ce nu înseamnă totodată și bine, a adaptării.

Cine și de ce dorește schimbarea mentalităților ?

Se dorește schimbarea mentalităților pentru că se consideră că ea este anacronică cu vremurile pe care le trăim. Cum este posibilă economia de piață funcțională cu oameni care au nostalgia unui loc de muncă sigur, a unui preț unic la același produs, indiferent de cine îl produce și unde îl vine ? Cu regretul după CAP ?

Se dorește schimbarea pentru că se înțelege că nu putem vorbi de democrație atâta timp cât mai mult de jumătate din populația țării trăiește în mediul rural și este majoritară într-o situație de decizie cu

efecte în planul social (de exemplu, alegerile electorale).

Asocierea stării de ruralitate cu aceea de slabă educație, conservatorism, respingerea noului poate fi o piedică în calea unor decizii considerate a fi prioritare pentru țară.

Tipologii ale mentalului colectiv rural

Discuțiile purtate în satele studiate, analiza calitativă a informațiilor cuprinse în fișele de observație relevă o anumită tipologie umană rezultată din diferențele de mentalitate ca urmare a poziționării geografice a satelor în arealul județului Mehedinți. Putem vorbi astfel de următoarele categorii :

a) colectivitățile închise, întâlnite în zonele de munte (Ponoarele, Izverna, zona Baia de Aramă), unde satele izolate s-ar caracteriza printr-o mentalitate statică, sinonimă cu cea mecanică. Conservarea tradițiilor, a obiceiurilor este mai intensă, încercările de schimbare sunt dificile și din absența altor modele care să se impună, și dintr-un refuz al schimbării. Se poate vorbi de absența voinței de schimbare. Acceptarea unei stări de fapt se poate face și din necunoașterea alternativei și refuzul ei se produce ca urmare a neîncrederii în iluzii, în promisiuni. Țăranul român de la munte nu a dat niciodată „vrabia din mână pe cioara de pe gard”, este mai circumspect, nu se încrede ușor în nou ;

b) colectivitățile din apropierea orașelor (Șimian, Eșelnița), a căror influență produce schimbări de atitudine, de înțelegere a lucrurilor, maniere de gândire deschise, lipsite de prejudecăți sunt marcate de o mentalitate dinamică. În acestea este posibilă devenirea mentalității ca un proces lent, cauzat de schimbarea socială. Ea vine din interior, din înțelegerea necesității schimbării. Revoluționarul, provenit dintr-o zonă „periferică” a orașului, ar dori să schimbe totul din rădăcini. El este nu doar la perife-

ria orașului, ci și a societății. Nu mai acceptă această condiție de marginalizat. Vrea puterea, vrea să conducă, să fie altul. Nu are ce pierde, decât lanțurile ;

c) colectivitățile multiculturalale. Cei care se adaptează ușor la situație nu alcătuiesc o comunitate ce poate fi localizată geografic. Ea se poate întâlni atât în rural, cât mai ales în mediul urban. Mentalitatea reformistă ar fi caracteristică acelora care se adaptează ușor la situații noi pentru că au mai fost în astfel de situații. Ei înșiși sunt creatori de situații sau le valorifică pe cele care apar. Aceștia, puțini la număr în lumea satului, sunt cei care vor schimbarea, dar și o produc. Este o categorie întâlnită mai mult în rândul celor care trăiesc la oraș și, poate, nu au petrecut mai mult de o vacanță la... țară. Printre ei regăsim unii dintre politicienii români, școliți în Europa Occidentală, care au înțeles momentul și erau pregătiți. Multiculturalismul din unele comune din județul Mehedinți, caracterizat prin coexistența în același spațiu rural a unor colectivități de români, sârbi, germani, rromi, a imprimat o anumită atitudine față de ceilalți, bazată pe : toleranță și înțelegere, acceptare a diversității (chiar religioasă), favorizând o deschidere mai mare spre universul european și o adaptare mai rapidă la noile condiții oferite de alte țări pentru cei plecați temporar la muncă în străinătate.

Concluzii

Fundamentele sociale ale democrației rurale

1. Vidul legislativ de după revoluție a încercat să fie înlocuit prin legi care să repare moral suferințele provocate de regimul comunist. Acestea s-au axat pe : retrocedarea pământului și desființarea CAP-urilor, lăsând deschisă libera inițiativă. Cui ?

Unor oameni care nu au știut cum sau ce să facă cu ea după aproape o viață de „altfel”.

2. Punerea în practică a legilor a dus la și a generat încălcări de principii, neconcordanțe între litera și spiritul legii, arbitrarie în aplicarea ei, neconcordanță între vorbele (promisiunile electorale) și faptele oamenilor politici, nedreptăți în justiție, ceea ce a generat neîncredere în instituțiile satului, în oamenii politici și ideile lor.

3. Slaba productivitate a pământului și a muncii în condițiile inexistenței dotărilor mecanice și a imposibilității lucrării pământului doar cu familia, apariția unor taxe, impozite, creșterea prețurilor, creșterea costului vieții și deteriorarea calității vieții în condițiile în care alții prosperau peste noapte au stratificat societatea rurală, generând contradicții și tensiuni, deteriorând relațiile interumane.

4. Desființarea CAP-urilor a spart tipul de muncă în colectiv, cu toate valențele sale pozitive și negative. Baza materială a fost împărțită sau vândută pe „nimic”, s-au distrus sistemele de irigații, magaziile, depozitele. Activitățile din sectorul vegetal s-au divizat, iar cele din sectorul animal au dispărut, fiecare gospodărie producând doar pentru propriile nevoi. Au dispărut fermele de creștere a păsărilor și animalelor. Creșterea viermilor de mătase a rămas doar o amintire și pentru școală, care oferea baza materială pentru această îndeletnicire tradițională.

5. Invadarea satului cu produse industriale, de consum, multe din import, a generat: frustrări, ca urmare a imposibilității de a cumpăra și deci de a satisface niște nevoi; schimbări în obiceiurile de producție prin renunțarea la a mai produce în casă anumite produse (pâine, săpun, bulion, murături, gemuri etc.); schimbarea unor obiceiuri de consum prin oferta atractivă și diversificată (băuturi alcoolice, tutun ș.a).

6. Îmbătrânirea populației și scăderea natalității au produs schimbări în sistemul de muncă, dar și de educație al copiilor. Închiderea unor școli prin comasarea unităților școlare a generat deplasarea unor copii la școlile cele mai apropiate. Dificultățile inerente unei astfel de „navete”, începută încă de la 6 ani, a provocat îngrijorare părinților și o luptă între dorința de a urma o școală și, adesea, neputința materială de a merge la școală într-o altă localitate decât cea de domiciliu, fapt ce a atras rămânerea în afara școlii a multor copii (neșcolarizarea și abandonul școlar).

7. Neputința materială și biologică, neîncrederea și mizeria, sărăcirea și sentimentul pierderii identității au generat tendințe antidemocratice: absenteismul la vot, neimplicarea civică, respingerea noului de orice fel, refuzul muncii chiar pe propriul pământ, distrugerea pământului prin tăierea copacilor, scoaterea viilor etc. Inexistența unor investiții în infrastructură, de amenajare a drumurilor, degradarea clădirilor unor instituții publice sau cu caracter social arată lumii o imagine a satului mult diferită de cea de la oraș. Diferențele se accentuează.

8. Plecarea unor familii din țară (de exemplu, șvabii din zona Orșova sau din Banat) sau a altor categorii spre alte țări a slăbit coeziunea satului, a diminuat ritmul muncii, a văduvit satul de fermentul întrecerii, al imboldului cultural, generând apatie, dar și imboldul de a pleca în străinătate la muncă – adesea văzută ca singura alternativă de a-și salva familia de la o situație economică și mai degradantă. Județ de graniță cu două țări – Serbia și Bulgaria –, Mehedințiul a fost locul unor migrații ale forței de muncă la negru (mai ales spre Serbia) chiar în primii ani de după revoluție. După 1990 s-au intensificat relațiile economice și culturale cu Cehia (în special în comunele Dubova, Eibenthal), cu Serbia (Clisura Dunării, în special la Svinița) –

localități în care majoritatea populației este formată din pemi, respectiv sârbi.

Țăranul român după 1989 – schiță de portret

1. Țăranul român nu a fost informat în legătură cu ceea ce înseamnă democrație și economie de piață. Nu doar la sate, ci și la orașe s-a făcut o confuzie extrem de păguboasă de a considera că democrația și schimbarea de sistem social-politic înseamnă automat bunăstare. Democrația asigură libertatea, economia de piață asigură bunăstarea în condițiile unor reguli severe – civice, economice, financiare. De aceea, intervenția statului va trebui tot mai mult diminuată, iar statul asistențial va trebui înlocuit cu unul al respectării drepturilor și libertăților cetățenești, în care nimeni nu este mai presus de lege. Societatea civilă în construcție va însemna asocieri libere care să funcționeze și să controleze puterea.

2. Credulitatea țăranului român a fost adesea speculată, vehiculându-se de către politicieni anumite probleme ca fiind fundamentale pentru țară – intrarea în NATO, participarea la război, integrarea europeană –, fără a se prezenta și efectele negative ce aveau să însoțească aceste opțiuni. De aceea, când au apărut și efectele nedorite, sentimentul că au fost părtași inconștienți la propria nenorocire le-a omorât civismul și dorința de implicare, manifestându-și apatia prin neparticipare la vot, neimplicare în viața comunității. Senzația că au fost înșelați, păcăliți a accentuat prăpastia dintre putere și „talpa țării”, adică cei mulți, neajutorații, dezrădăcinații. Renunțarea la unele valori, adânc înrădăcinate în spiritul omului simplu de la țară, a fragilizat democrația noastră în construcție, așa încât ne întrebăm acum: care sunt fundamentele democrației românești? Care sunt valorile ce întemeiază tipul românesc de democrație? Democrația ne face liberi, dar

nu neapărat bogați. Țăranul român nu mai știe nici ce vrea. A murit până și speranța...

Schimbarea și devenirea socială în mediul rural

1. Schimbarea și devenirea sunt procese naturale. Ele se împlinesc în condiții favorabile economic, social, nu doar juridic și politic. Când condițiile economice vor favoriza schimbarea în bine, sub aspect social, mentalitățile rurale vor cunoaște un proces de devenire, adică de o schimbare dinăuntru spre în afară. Un alt mod de înțelegere a raporturilor interumane, a omului și rostului lui în colectivitatea în care trăiește, a deschiderii spre lumea comunității (fie ea sat sau oraș) și a valorilor ei. Nu este vorba însă despre a renunța la ceea ce o viață au fost obișnuiți să facă, ci de a face același lucru mai bine nu doar pentru ei, ci pentru întreaga colectivitate.

2. Schimbarea socială de sistem a influențat economic și social colectivitatea rurală. Pentru a se schimba mentalitatea, este nevoie de altceva, de fundamentare morală și de voință colectivă, care să producă o schimbare reală (*de facto*). Schimbarea nu este un scop în sine. Nu se produce de dragul schimbării. Când ea se produce astfel, are loc procesul de orbire față de realitate. Cei ce acționează într-un mediu străin, ostil înseși existenței ființei mimează schimbarea, ceea ce este contraproductiv. Nu de actori avem nevoie în satele noastre, ci de oameni autentici! Niciodată mentalitatea nu se schimbă când este impusă schimbarea ei de condiții străine mediului. Ea se produce din interior. Nu va fi un efect al unor cauze, ci o cauză a devenirii sociale atâta timp cât această devenire solicită oameni cu voință de schimbare.

3. Trecerea de la egali, omogeni la diferiți, eterogeni este un refuz al libertății de a se defini în funcție de și de a se raporta la ceilalți. Diferențierile în funcție de

avere, devin sesizabile și stârnesc invidie, nu dorința de a-l egala sau întrece pe celălalt. Aproape 42% din mediul rural sunt săraci, față de 18% câți sunt în mediul urban. Sărăcia este distribuită diferit, în funcție de zona geografică. Partea de NE este cea mai săracă din țară, iar la nivelul județului partea de câmpie (SE) e mai săracă decât cea de munte (NV). Cei din zona de munte au tradiție în creșterea animalelor și producerea țuicii, produse care au avut întotdeauna căutare și s-au vândut bine. Au fost zone întregi necooperativizate, aspect ce se resimte și în felul de a gândi al țăranului de la munte. La câmpie, în schimb, cei care au făcut avere sunt puțini, iar asupra acestora planează suspiciunea legată de felul în care au făcut-o, asociată adesea muncii necinstite. Acest aspect generează un spirit de frondă. Neputința unora îi transformă pe aceștia în contestatari : ai ordinii, legislației, instituțiilor statului.

Lumea satului românesc din zona Mehedințiului închide o lume duală, a dezrădăcinaților, a celor cărora li se fură pe zi ce trece identitatea. Ei nu mai sunt cei care au fost și nu sunt nici cei ce vor să fie. Nu ei s-au schimbat, ci condițiile i-au schimbat. E vorba despre o schimbare, și nu despre o devenire, despre un regres social, și nu unul spiritual. Lumile în care se trăiește și se speră sunt paralele. O lume a realității în care nu se regăsesc și o lume a visului la care nu se renunță. Împroprietății prin pământ sunt dezrădăcinații sorții, căci nu în pământ le erau rădăcinile, ci într-o lume a valorilor morale în care au crezut odată. Reparațiile sunt tardive. Lumea satului moare o dată cu cei care i-au dat viață. Ea însă așteaptă să fie descoperită... Să i se dea viață de către cei care o înțeleg nu doar din cărți, din studii, ci din viață.

Bibliografie

- Andrei, Petre. (1978). *Opere sociologice* (vol. I, II, III). București : Editura Academiei R.S.R.
- Crainic, Nichifor. (1996). *Puncte cardinale în haos*. Iași : Editura Timpul.
- Gusti, Dimitrie. (1940). *Problema sociologiei*. București : Imprimeria Națională.
- Herseni, Traian. (1982). *Sociologie*. București : Editura Științifică și Enciclopedică.
- Rădulescu-Motru, Constantin. (1927). *Personalismul energetic*. Editura Casa Școalelor.
- Rădulescu-Motru, Constantin. (1992). *Românismul*. București : Editura Științifică.
- Stahl, Henri H. (1974). *Teoria și practica investigațiilor sociale*. București : Editura Științifică.
- Vulcănescu, Mircea. (1997). *Prolegomene sociologice la satul românesc*. București : Editura Eminescu.

Anexe

Fișe de lucru în cercetarea colectivităților rurale din județul Mehedinți

1. O zi din viața țaranului român

Se consemnează, în intervalele orare menționate de interlocutor, activitățile pe care acesta le desfășoară.

Nr. crt.	Intervale orare	Activități	Nr. crt.	Intervale orare	Activități
1.	24.00-1.00		13.	12.00-13.00	
2.	1.00-2.00		14.	13.00-14.00	
3.	2.00-3.00		15.	14.00-15.00	
4.	3.00-4.00		16.	15.00-16.00	
5.	4.00-5.00		17.	16.00-17.00	
6.	5.00-6.00		18.	17.00-18.00	
7.	6.00-7.00		19.	18.00-19.00	
8.	7.00-8.00		20.	19.00-20.00	
9.	8.00-9.00		21.	20.00-21.00	
10.	9.00-10.00		22.	21.00-22.00	
11.	10.00-11.00		23.	22.00-23.00	
12.	11.00-12.00		24.	23.00-24.00	

2. Copilul în gospodăria țărănească

- nr. copii în gospodărie (sex, vârstă)
- semnificația copilului în familie
- rolul copilului în gospodăria țărănească
- educația copilului (în familie, la școală)
- imaginea copilului în viitor (proiecția)
- ce ar dori părinții
- ce ar dori copilul

3. Un obicei de producție în gospodărie

- rolul femeii în gospodărie - sarcini
- rolul bărbatului în gospodărie - sarcini
- descrierea unui obicei de producție (pregătirea hranei, preparatele de iarnă, producerea săpunului de casă, a bulionului, magiunului, vinului etc. - rețete)

4. Meserii tradiționale românești

- meseria
- descrierea meseriei
- materia primă
- uneltele folosite
- produsul finit și destinația lui
- de unde cunoaște meseria - tradiție în familie etc.
- viitorul meseriei

5. Munca la sate

- unde se desfășoară
- cu cine se face

- ce unelte sunt folosite
- cum este organizată munca
- rezultatele muncii și destinația lor

6. Proverbe, zicători, cutume

Consemnarea celor mai folosite proverbe, zicători și semnificația moralizatoare a acestora. Se vor înregistra și apoi analiza următoarele :

- valori
- mentalități
- prejudecăți
- stereotipii
- trăsături de personalitate
- descântece
- cântece
- ritualuri arhaice și semnificația lor

7. Imaginea satului

- așezarea geografică
- căile de comunicație – apropiere de orașe, căi de comunicație
- instituțiile și locurile publice
- structura/zone rezidențiale a satului
- structura socială și ocupațională a satului
- structura demografică (populația satului pe sex, vârstă, stare civilă)
- aspectul caselor

8. Gospodăria rurală

- membrii care locuiesc în aceeași gospodărie
- casa, curtea, anexele, grădina
- dotarea gospodăriei
- amenajarea interiorului și exteriorului (curtea, grădina de flori, de zarzavat, spațiul din fața casei – amenajarea lui etc.)
- uneltele din dotare
- animalele din gospodărie

9. Obicei de sărbătoare (laică sau religioasă)

- numele
- descrierea obiceiului
- ziua în care se ține
- cine organizează
- locul de desfășurare
- cine participă
- portul în sărbătoare

10. Factorii schimbării și efectele ei

Factori	Efecte
Legislativi	
Economici	
Socioeducaționali	
Demografici	
Culturali	

11. Personalități din viața satului

Biografii sociale ale unor personalități culturale și evidențierea contribuției acestora la viața satului.

Abstract

The village life after 1989 has changed. Being liable to some processes that weren't familiar to it (collectivization, urbanization, reformation), by legislative, administrative and political ways, a redirection to something else, an abolition of what it was and desperately wants to be something else these were always tried. The circumstances are always, always changing... Another order is subtly, perversly infiltrating in a world that still keeps the tracks of the authentic and the unbroken. The Romanian villager, oscillating between being an owner (alone) but also (together) with others, with the community to which he belongs, is changing step by step his customs : of producing, of consuming, of living, transforming them, maybe just apparently but not fundamentally. He remains anchored to the collective mental of his traditions and customs, which he gives up only circumstantially. Another world of values is revealed to him, a world at which he can affiliate only formally. The village world gathers nowadays two worlds : an apparent one and an essential one. A glissando of the "inherited" world towards the "real" one in which he has been thrown against his will and from which one does not know yet what it is to be born. Between hope and connection, between desire and unacceptance, between faith and salvation, between dream and reality lays the world of the post-revolutionary village in the Mehedinți county.

Primit la redacție : aprilie 2004